

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ «СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ»

Попович І. С. Семантичний аналіз наукової категорії «соціальні очікування». У статті реалізовано спробу семантичного аналізу наукової категорії «соціальні очікування». Зазначено, що термін «концепт» пов'язаний з антропоцентричною парадигмою мовознавства та когнітивно-прагматичною методологією, і використовується поряд з такими ключовими поняттями, як «дискурс», «картина світу» для репрезентації світоглядних, інтелектуальних та емоційних інтенцій як намірів та прагнень особистості, що відображені у її творіннях – текстах. Розглянуто семантичний концепт як смислову одиницю семантичного аналізу наукових категорій, понять, визначень, дефініцій. Здійснено аналіз семантичних концептів наукової категорії «соціальні очікування» у словниках наукової термінології, довідниково-енциклопедичній літературі, науковій теорії та практиці.

Висловлено припущення, що виокремлення семантичних концептів, допоможе краще дослідити соціальні очікування особистості, внесе ясність у соціально-психологічний зміст досліджуваного явища, сприятиме виокремленню значущої наукової інформації, узагальнить наукову спадщину вихідної наукової категорії.

Наочно показано семантичні концепти наукової категорії «соціальні очікування». Окреслено смисловий простір досліджуваної проблеми. Виокремлено розмаїття наукових понятійних одиниць, серед яких найпоширеніші – суб'єктивні орієнтації, суб'єктивні уявлення, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки, система очікувань, вимоги, санкції, психічний стан, форма надії, спосіб поведінки, проградієнтна серія почуттів, сторона взаємодії. Показано, що іноді у визначенні зустрічаються характеристики, функції, ознаки соціальних очікувань.

Ключові слова: соціальні очікування, семантичний аналіз, концепт, категорія, поняття, значення, дефініція, смисловий простір.

Попович И. С. Семантический анализ научной категории «социальные ожидания». В статье реализована попытка семантического анализа научной категории «социальные ожидания». Отмечено, что термин «концепт» связан с антропоцентрической парадигмой языкознания и когнитивно-прагматической методологией, и используется наряду с такими ключевыми понятиями, как «дискурс», «картина мира» для репрезентации мировоззренческих, интеллектуальных и эмоциональных интенций, которые являются намерениями и стремлениями личности, отображенными в ее творениях – текстах. Рассмотрены семантические концепты как смысловые единицы семантического анализа научных категорий, понятий, определений, дефиниций. Осуществлен анализ семантических концептов научной категории «социальные ожидания» в словарях научной терминологии, справочно-энциклопедической литературе, научной теории и практике.

Изложено предположение, что выделение семантических концептов, поможет лучше исследовать социальные ожидания личности, внесет ясность в социально-психологическое содержание исследуемого явления, будет способствовать поиску значимой научной информации, обобщит научное наследие исходной научной категории.

Показаны наглядно семантические концепты научной категории «социальные ожидания». Очерчено смысловое пространство исследуемой проблемы. Выделено разнообразие научных понятийных единиц, среди которых самые распространенные – субъективные представления, ценностные ориентации, мотивы поведения, требования, санкции, психическое состояние, форма надежды, способ поведения, проградцентная серия чувств, сторона взаимодействия. Показано, что иногда в определении встречаются характеристики, функции, признаки социальных ожиданий.

Ключевые слова: социальные ожидания, семантический анализ, концепт, категория, понятие, значение, дефиниция, смысловое пространство.

Постановка проблеми. Наукова категорія «соціальні очікування» отримала досить широке застосування у науковій теорії та практиці. Висвітлюючи результати дослідження, нею оперують філософи, соціологи, педагоги та психологи. Соціальні очікування мають місце у планах і звітах банкірів, фінансистів, менеджерів різних галузей, керівників топ-рівня. Їх застосовують у своїх промовах громадські діячі, політичні лідери, керівники країни, ті хто впливає на геополітичне становище держави у світі. Попри всю значущість і актуальність для суспільства та сучасної науки, досліджувана проблема потребує скрупульозного аналізу і розробки науково-категорійного апарату. Семантичний аналіз наукової категорії «соціальні очікування» допоможе збагнути понятійну сутність проблеми, окреслити семантичний простір досліджуваного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базуючись на фундаментальних положеннях розуміння особистості як суб'єкта самоактивності, соціальні очікування як прояв самосвідомості особистості, складову ціннісно-сміслової сфери особистості, базовий психологічний механізм саморегуляції поведінки особистості розглядають такі психологи: R.Berns, W.James, B.McKendles, G.Mead, T.Shubytany, Г.Андреева, М.Бобнева, М.Боришевський, Н.Гуткіна, І.Кон, А.Ручка, Т.Титаренко, С.Тищенко, І.Чеснокова, К.Шорохова та інші.

Цікавими є наукові розвідки соціальних очікувань у процесі спілкування, розгляд як складової комунікативно-рольової взаємодії; у теоріях атрибуції, міжособистісній перцепції, інтеракції, в теоріях рольової поведінки особистості, теорії конвенційної міжособистісної взаємодії, теоріях соціалізації (Ch.Cooley, R.Darendorf, F.Heider, J.Hetfield, R.Hysman, H.Kelley, G.Mead, T.Parsons, T.Shubytany, О.Блинова, М.Бобнева, О.Бодальов, П.Горностай, Г.Долинський, Я.Коломінський, Е.Лінчевський та інші).

Впродовж останніх десятиліть можна помітити, що психологія перестає бути спрямованою тільки в «минуле», а робить важливі кроки для творення і дослідження майбутнього. Неабиякою актуальністю користуються

наукові здобутки психології конструювання та моделювання майбутнього, яка представлена такими науковцями: Н.Галой, О.Михальський, К.Разгоняєва, М.Семенова, Т.Титаренко та інші.

Мета роботи полягає у реалізації семантичного аналізу наукової категорії «соціальні очікування».

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх наукових пошуках нами реалізовано початковий етап науково-категорійного аналізу поняття «соціальні очікування». Виявлено родо-видові зв'язки ключової категорії, побудовано графічну візуалізацію родо-видових зв'язків поняття «соціальні очікування» та встановлено їх у всьому переліку понять очікувань, виокремлено ознаки очікувань, і вже за цими ознаками систематизовано очікування особистості.

Наступним етапом науково-категорійного аналізу – є реалізація семантичного аналізу наукової категорії «соціальні очікування». Здійснюючи семантичний аналіз, нам видається логічним виокремлення семантичних концептів досліджуваного феномену у словниках наукової термінології, довідниково-енциклопедичній літературі, науковій теорії та практиці. Концепт (з лат. «conceptus» – «поняття») – зміст поняття, смислове значення. Також знаходимо пояснення – формулювання, загальне поняття, думка [4, с. 321]. Зазначимо, що термін «концепт» пов'язаний, перш за все, з антропоцентричною парадигмою мовознавства та когнітивно-прагматичною методологією, й використовується поряд з такими ключовими поняттями, як «дискурс», «картина світу» для репрезентації світоглядних, інтелектуальних і емоційних інтенцій (намірів, прагнень) особистості, відображених у її творіннях – текстах. Семантичні концепти – смислові одиниці семантичного аналізу наукових категорій, понять, визначень, дефініцій. Припускаємо, що виокремлення семантичних концептів, допоможе краще дослідити наукову категорію «соціальні очікування», внесе ясність у соціально-психологічний зміст досліджуваного явища, сприятиме виокремленню значущої наукової інформації, узагальнить наукову спадщину вихідної наукової категорії.

Проаналізувавши визначення поняття «соціальні очікування» у філософському енциклопедичному словнику [16], виокремлюємо такі семантичні концепти – «суб'єктивні орієнтації, які поділяють члени соціальної групи стосовно передбачуваного перебігу подій», «забезпечують пізнавальну, емоційну та поведінкову готовність індивідів до передбачуваного перебігу подій», «відображають об'єктивну необхідність узгоджених дій: від кожного члена очікується певний склад думок, почуттів і вчинків, що відповідають його місцю в системі спільної діяльності» [16, с. 455]. Для кращого сприйняття покажемо наглядно семантичні концепти наукової категорії «соціальні очікування» на рис. 1. У словнику-довіднику термінів з конфліктології [12] семантичними концептами є: «система очікувань, вимог відносно норм виконання індивідом соціальних ролей», «різновид соціальних санкцій, які упорядковують систему відношень і взаємодій у групі», «носять неформалізований характер, який не завжди усвідомлюється» [12, с. 261]. У словнику з соціальної педагогіки [11], знаходимо: «вимоги, які пред'являють навколишні індивіду стосовно його дій, думок і почуттів, що мають місце в тій чи іншій ситуації», «неформальні санкції, що впорядковують взаємодію людей стосовно неписаних правил, ролей і прийнятих норм та способів спілкування» [12, с. 181]. У енциклопедії з соціології [13] мають місце такі семантичні концепти: «складова системи регуляції соціальної поведінки, взаємодії у групах, спільнотах, зазвичай неформалізована», «система вимог стосовно норм виконання індивідом соціальних ролей», «варіант соціальних санкцій, що впорядковують систему взаємин і взаємодії у групі», «відображають міру обов'язковості, необхідності для спільноти бажаної форми поведінки, ставлень, без яких група не може успішно функціонувати», «впорядковують взаємини, стабілізують систему соціальних зв'язків, погоджують дії і взаємини членів групи, спільноти, підвищують ефективність процесів адаптації і оцінювання» [13, с. 672].

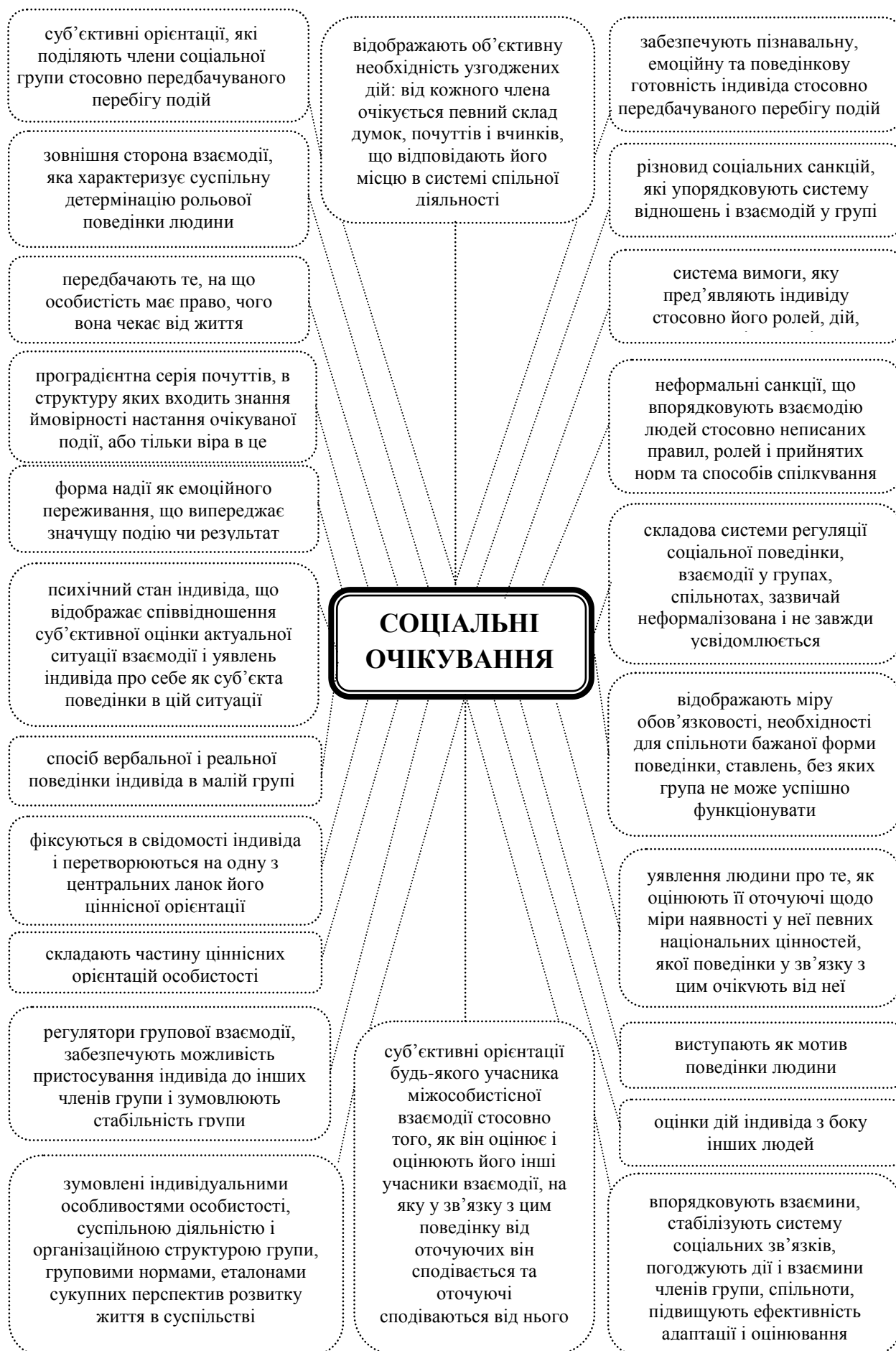

Рис. 1. Семантичні концепти наукової категорії «соціальні очікування»

У психологічній довідково-енциклопедичній літературі [3], [7], [9] знаходимо: «очікування чогось в міжособистісних взаєминах, наприклад, оцінки дій індивіда з боку інших людей», «зумовлюються індивідуальними особливостями особистості, суспільною діяльністю і організаційною структурою групи, груповими нормами, еталонами сукупних перспектив розвитку життя в суспільстві», «складають частину ціннісних орієнтацій особистості», «виступають як мотив поведінки людини» [3, с. 513]; «виконання норм та способів поведінки, які встановлюються в групі і діють зі сторони учасників акту соціальної взаємодії», «система групових вимог», «імовірнісне прогнозування розвитку подій, а також поведінки окремих членів групи» [9, с. 237].

Цікавої наукової думки дотримується російський науковець О.Тишковський [15], який надає очікуванням статусу психічного стану. Виокремлюємо такі семантичні конструкти: «психічний стан індивіда, що відображає співвідношення суб'єктивної оцінки актуальної ситуації взаємодії і уявлень індивіда про себе як суб'єкта поведінки в цій ситуації», «відтворюються у формі надії як емоційного переживання, що випереджає значущу подію чи результат» [15, с.20]. На наш погляд, відтворення очікувань у формі надії частково розкриває психологічний зміст соціальних очікувань, оскільки надія як емоційне переживання чогось значущого може носити пасивний характер й відображати чекання когось чи на щось. У К.Платонова знаходимо – «проградієнтна серія почуттів, в структуру яких входить знання ймовірності настання очікуваної події, або тільки віра в це» [5, с.168].

Проаналізувавши визначення поняття «експектації» [7], [8], [10], [17], безумовно знаходимо великий перелік семантичних концептів, серед яких низка понять повторюється, доповнює згадані вище. Зокрема, у філософському словнику [17] виокремлюємо: «певний спосіб вербальної і реальної поведінки індивіда в малій групі», «фіксуються в свідомості індивіда і перетворюються на одну з центральних ланок його ціннісної

орієнтації», «регулятори групової взаємодії, забезпечують можливість пристосування індивіда до інших членів групи і зумовлюють стабільність групи» [17, с. 165], «вимоги стосовно норм виконання індивідом соціальних ролей, що є різновидом соціальних санкцій, які упорядковують систему ставлень і взаємин в групі» [7].

У проаналізованих визначеннях поняття «соціально-психологічні очікування» [1 ; 6], заслуговують на увагу «суб'єктивні орієнтації будь-якого учасника міжособистісної взаємодії стосовно того, як він оцінює і оцінюють його інші учасники взаємодії, на яку у зв'язку з цим поведінку від оточуючих він сподівається та оточуючі сподіваються від нього». У концепції національної самосвідомості громадянського становлення особистості М.Боришевського – «уявлення людини про те, як оцінюють її оточуючі щодо міри наявності у неї певних національних цінностей, якої поведінки у зв'язку з цим очікують від неї» [1]. У життєвих очікуваннях за Т.Титаренко [14] знаходимо – «передбачають те, на що особистість має право, чого вона чекає від життя». У рольовій концепції П.Горностає підструктура рольових очікувань входить в структуру рольової взаємодії особистості, виокремлюємо – «зовнішня сторона взаємодії, яка характеризує суспільну детермінацію рольової поведінки людини» [2].

Семантичні концепти проаналізовано, прибрано повтори, враховано доповнення та уточнення і розміщено на рис. 1. Аналіз семантичних концептів підводить нас до наступних **висновків**. Під соціальними очікуваннями почасти розуміють суб'єктивні орієнтації, суб'єктивні уявлення, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки, систему очікувань, вимоги, санкції, психічний стан, форму надії, спосіб поведінки, проградієнтну серію почуттів, сторону взаємодії. Часто у визначенні мають місце характеристики, функції, ознаки соціальних очікувань. Зокрема, вказується, що вони відображають, забезпечують, складають, передбачають, як виступають, фіксуються, чим зумовлені та інші. Семантичний аналіз як етап науково-категорійного аналізу поняття «соціальні очікування» логічно нас підводить

до ретроспективного аналізу наукової спадщини досліджуваного феномену. Дослідження наукових теорій допоможе збагнути унікальність і неповторність феномену соціальних очікувань, закласти теоретико-методологічну базу дослідження психології соціальних очікувань особистості, дати визначення досліджуваного поняття, окреслити напрямки дослідження соціальних очікувань у науковій літературі та практиці, що і буде реалізовано у **подальших наукових пошуках**.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К. : СКО «Беркут», 2000. – 63с.
2. Горностай П. П. Личность и роль : Ролевой подход в социальной психологии личности : монография / П. П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
3. Крысько В. Г. Социальная психология : словарь-справочник / В. Г. Крысько. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001 – 688 с.
4. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / [уклад. Яременко В.В., Сліпушко О.М.]. – К. : Аконіт. – Т. 2. – 1999. – 912 с.
5. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учеб. пособ. / К. К. Платонов. – 2-е изд. – М. : Высшая школа, 1984 – 174 с.
6. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : монографія / І. С. Попович. – Херсон : ВАТ ХМД, 2009. – 240 с.
7. Психологическая энциклопедия : 2-е изд. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха ; [Пер. проф. А. А. Алексеева]. – СПб. : Питер, 2006. – 1096 с.
8. Психологический словарь / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова [и др.] ; Под общ. ред. Ю. Л. Неймера. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.
9. Психологічна енциклопедія : наук. видання / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : ВЦ «Академвидав», 2006. – 424 с.
10. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.

11. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособ. / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 368 с.
12. Словник-довідник термінів з конфліктології / За ред. М. І. Пірен, Г. В. Ложкіна. – Київ – Чернівці : ЧДУ ім. Ю. Федьковича, 1995. – 318 с.
13. Социология : Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов [и др.]. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
14. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості у сучасному потенціалістському дискурсі / Т. М. Титаренко // Наук. зап. Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К. : Вид-во «Міленіум», 2006. – Вип. 25. – С. 416–430.
15. Тышковский А. В. Социально-психологические основы формирования и реализации ожиданий в профессиональном выборе и карьере : дис. на соиск. уч. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Александр Владимирович Тышковский ; ГУУ. – М., 1999. – 481 с.
16. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
17. Філософський словник / За ред. акад. Шинкарука В. І. – 2-е вид. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Borishevs'kij M. J. Nacional'na samosvidomist' u gromadjans'komu stanovlenni osobistosti / M. J. Borishevs'kij. –К. : SKO «Berkut», 2000.–63 s.
2. Gornostaj P. P. Lichnost' i rol' : Rolevoj podhod v social'noj psihologii lichnosti: monografija / P. P. Gornostaj. – К. : Interpress LTD, 2007. – 312 s.
3. Krys'ko V. G. Social'naja psihologija: slovar'-spravochnik / V. G. Krys'ko. – Мн. : Harvest, М. : AST, 2001 – 688 s.
4. Novij tlumachnij slovnik ukraïns'koï movi : u 4 t. / [uklad. Jaremenko V.V., Slipushko O.M.]. – К. : Akonit. – Т. 2. – 1999.– 912 s.
5. Platonov K. K. Kratkij slovar' sistemy psihologicheskikh ponjatij : ucheb. posob. / K. K. Platonov. – 2-e izd. – М. : Vysshaja shkola, 1984 – 174 s.
6. Popovich I. S. Social'no-psihologichni ochikuvannja v ljuds'kih vzaeminah :

- monografija / I. S. Popovich. – Herson : VAT HMD, 2009. – 240 s.
7. Psihologicheskaja jenciklopedija : 2-e izd. / Pod red. R. Korsini, A. Auferbaha ; [Per. prof. A. A. Alekseeva]. – SPb. : Piter, 2006. – 1096 s.
8. Psihologicheskij slovar' / avt.-sost. V. N. Koporulina, M. N. Smirnova [i dr.] ; Pod obshh. red. Ju. L. Nejmera. – Rostov-na-Donu : Feniks, 2003. – 640 s.
9. Psihologichna enciklopedija : nauk. vidannja / Avtor-uporjadnik O. M. Stepanov. – K. : VC «Akademvidav», 2006. – 424 s.
10. Psihologichnij slovnik / Za red. V. I. Vojtka. – K. : Vishha shkola, 1982. – 216 s.
11. Slovar' po social'noj pedagogike : ucheb. posob. / Avt.-sost. L. V. Mardahaev. – M. : Izd. centr «Akademija», 2002. – 368 s.
12. Slovnik-dovidnik terminiv z konfliktologii / Za red. M. I. Piren, G. V. Lozhkina. – Kiiv – Chernivci : ChDU im. Ju. Fed'kovicha, 1995. – 318 s.
13. Sociologija : Jenciklopedija / Sost. A. A. Gricanov [i dr.]. – Mn. : Knizhnyj Dom, 2003. – 1312 s.
14. Titarenko T. M. Zhittevi domagannja osobistosti u suchasnomu potencialists'komu diskursi / T. M. Titarenko // Nauk. zap. Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka APN Ukraïni / Za red. akademika S. D. Maksimenka. – K. : Vid-vo «Milenium», 2006. – Vip. 25. – S. 416–430.
15. Tyshkovskij A. V. Social'no-psihologicheskie osnovy formirovanija i realizacii ozhidaniij v professional'nom vybore i kar'ere : dis. na soisk. uch. stepeni doktora psihol. nauk : spec. 19.00.05 «Social'naja psihologija» / Aleksandr Vladimirovich Tyshkovskij ; GUU. – M., 1999. – 481 s.
16. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Gl. red. L. F. Il'ichev, P.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V. G. Panov. – M. : Sov. jenciklopedija, 1983. – 840 s.
17. Filosofsk'kij slovnik / Za red. akad. Shinkaruka V. I. – 2-e vid. – K. : Gol. red. URE, 1986. – 800 s.

Popovich I. S. Semantics analysis of scientific category «social expectations». The attempt of semantic interpretation of scientific category «social expectations» is realized in the article. It is marked that term «concept» is related

to the anthropocentric paradigm of linguistics and cognitively-pragmatic methodology, and used next to such key notions, as «discourse», «world picture» for representation of world view, intellectual and emotional intensions, that are intentions and aspirations of personality, represented in its creations – texts. Semantic concepts as semantic units of semantic analysis of scientific categories, notions, determinations, definitions are considered. The analysis of semantic concepts of scientific «social expectations» category is carried out in the dictionaries of scientific terminology, certificate-encyclopaedic literature, scientific theory and practice.

Supposition is expounded, that the selection of semantic concepts, will help better to investigate social expectations of personality, will clarify in socially-psychological maintenance of the investigated phenomenon, will assist the selection of meaningful scientific information, will generalize the scientific inheritance of initial scientific category.

Semantic concepts of scientific category «social expectations» are shown evidently. Semantic space of the investigated problem is outlined. The variety of scientific concept units, among that most widespread, – subjective orientations, subjective presentations, valued orientations, reasons of behaviour, the system of expectations, requirement, approval, mental condition, form of hope, method of behaviour, progradient series of feelings, side of co-operation is distinguished. It is shown that descriptions, functions, signs of social expectations sometimes are met in determination.

Key words: social expectations, semantic analysis, concept, category, notion, value, definition, semantic space.

Попович Ігор Степанович, доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету, м. Херсон, Україна.

Popovych Igor Stepanovych, associate professor, candidate of psychological sciences, associate professor of pedagogy, psychology and educational management of Kherson State University, Kherson, Ukraine.

Реферат на статтю

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ КАТЕГОРІЇ «СОЦІАЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ»

Поповича І. С., доцента, кандидата психологічних наук, доцента кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету, м. Херсон.

Кількість джерел: 17.

У статті реалізовано спробу семантичного аналізу наукової категорії «соціальні очікування». Розглянуто семантичні концепти як смислові одиниці семантичного аналізу наукових категорій, понять, визначень, дефініцій. Здійснено аналіз семантичних концептів наукової категорії «соціальні очікування» у словниках наукової термінології, довідниково-енциклопедичній літературі, науковій теорії та практиці.

Автором висловлено припущення, що виокремлення семантичних концептів допоможе краще дослідити соціальні очікування особистості, внесе ясність у соціально-психологічний зміст досліджуваного явища, сприятиме виокремленню значущої наукової інформації, узагальнить спадщину вихідної наукової категорії.

Науочно показано семантичні концепти наукової категорії «соціальні очікування». Окреслено смисловий простір досліджуваної проблеми. Виокремлено розмаїття наукових понятійних одиниць, серед яких найпоширеніші – суб'єктивні орієнтації, суб'єктивні уявлення, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки, система очікувань, вимоги, санкції, психічний стан, форма надії, спосіб поведінки, проградієнтна серія почуттів, сторона взаємодії. Акцентовано увагу, що іноді у визначенні зустрічаються характеристики, функції, ознаки соціальних очікувань.

Показано, що семантичний аналіз – один із необхідних етапів науково-категорійного аналізу в дослідженні соціальних очікувань особистості.